

L'HOME QUE MIRA
I UN MÓN QUE CREIX
ENTREVISTA A
RAMON ALCOBERRO

PER EUGÈNIA MORER I SERRA

FOTOS: MARC VILA

Comencem la xerrada al seu despatx de la universitat, des d'on es mig divisa la muralla gironina. Al claustre de la universitat, un espai que ha acollit escenes *trepidants* de la vida gironina, continuem conversant amb en Ramon i els transeünts professors de filosofia i lletres que s'aturen a enraonar amb ell. Ramon Alcoberro Pericay (Pals, 1957) és doctor en Filosofia i professor a la Universitat de Girona. Ha dedicat gran part de la seva vida a l'estudi dels il·lustrats; ho notareu si parreu amb ell i veureu com us contagia la passió per aquests intel·lectuals del progrés i l'economia. A Ramon Alcoberro li agrada parlar, comunicar, transmetre, explicar tot allò que pugui anar sorgint del seu discurs tan extens i variat... Doneu un cop d'ull a la seva pàgina web de filosofia, un dels espais virtuals més visitats a Catalunya i on trobareu també el bloc *L'home que mira*. Aquest «quadern de bitàcola» s'ha convertit en un llibre del mateix títol i que defineix el seu autor a la contraportada com un home que «es mira el món sense acabar de creure-hi i més posat en els llibres que en la vida», que mostra «una forma diferent de fer memorialisme, culte i prou escèptic per no acabar de prendre's seriosament ell mateix i encara menys l'espectacle de la vida». Aquí us oferim, doncs, les paraules de l'home que mira el món, en aquesta ocasió des de la perspectiva del progrés i el creixement d'aquest nostre univers particular.

—Si no hi ha creixement infinit en un planeta finit...
¿per què ens encaparrarem a continuar creixent?

—La pregunta és millor que la resposta i segurament seria possible plantejar tres hipòtesis provisionals sobre aquesta paradoxa. D'una banda hi ha una hipòtesi metafísica, i si vols «existencialista», que diu que els humans vivim condicionats per la por i la manca; créixer i acumular ens fa sentir seguretat. És allò que el diner no dóna la felicitat però calma els nervis.

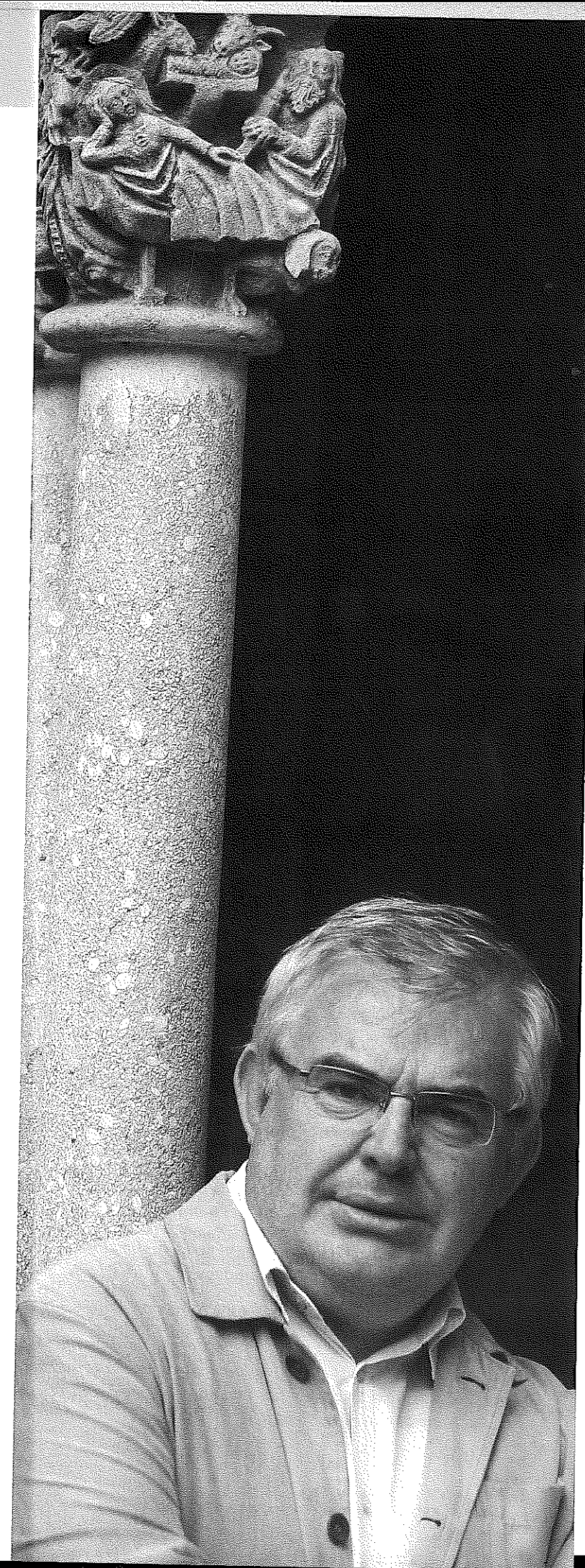
Per l'altra, hi ha la visió que deriva de l'economia clàssica: créixer és una conseqüència de la necessitat de repartir el pastís. El dogma bàsic de l'economia capitalista és el creixement. Si no hi ha creixement, si el flux econòmic no augmenta, no hi pot haver repartiment. En l'actual paradigma dominant una economia sense creixement vol dir misèria per als pobres. Per tant, tot el replantejament d'una economia social, etc., no pot prescindir de la condició prèvia del creixement. Si no hi ha pastís per repartir i si el pastís ens el mengem però no el continuem fent créixer, doncs s'acaba. Aquí hi ha una qüestió que és important: en l'ortodòxia econòmica el creixement és l'essència mateixa de l'estructura d'una societat. Una societat que no creix és una societat que està morta. El problema no és aquest, el problema és que segurament avui en dia hem arribat a un nivell de creixement que és tòxic.

—¿I per què hem arribat a aquí?

—Aquí entraria la tercera hipòtesi: tenim un problema d'índole evolutiva. Els etòlegs que s'han plantejat per què l'home ha necessitat créixer, augmentar, guardar coses, atresorar i adinerar, diuen que això té a veure amb l'estructura del cervell. I és que les neurones, per fer la connexió sinàptica, necessiten sucre, una substància que durant molt de temps ha estat difícil de trobar. Venim de milions d'anys de recursos escassos en què la resposta més assenyada era estalviar per a temps pitjors. Qui aconseguia més sucre augmentava les possibilitats de sobreviure. Per això portem marcada al cervell la necessitat d'acumular. Ara mateix no és res de funcional perquè ens sobra de tot i perquè acumular amb les pautes que eren vàlides fins fa relativament poc, avui només produeix colesterol.

**EL PROBLEMA ÉS QUE
SEGURAMENT AVUI EN DIA
HEM ARRIBAT A UN NIVELL
DE CREIXEMENT QUE
ÉS TÒXIC**

VENIM DE MILIONS D'ANYS DE RECURSOS ESCASSOS EN QUÈ LA RESPOSTA MÉS ASSENYADA ERA ESTALVIAR PER A TEMPS PITJORS

Estem fets per menjar més del que necessitem. Això respon a una estructura profunda del cervell. És molt difícil lluitar contra la tendència a l'acumulació, que és el que el cervell ens ha dit durant anys i anys. Llavors l'abundància era impensable i ara és un fet evident. La qüestió és com fer el canvi d'una estructura psicològica que evolutivament ha funcionat durant milions d'anys i que, per tant, està molt assentada en l'inconscient, en el cervell. Nosaltres hem sobreviscut perquè durant molt temps un avantpassat nostre va estar acumulant.

Com veieu, de respostes, ni que sigui provisionals, n'hi pot haver moltes i no sempre coincidents. Però als filòsofs ens agraden més les preguntes. Que el creixement pugui ser objectat avui —i que no ho fos fa vuitanta o cent anys— em sembla un símptoma significatiu de l'aparició d'una nova relació de l'home amb la Terra.

—¿I com el podem fer, aquest gir de l'estructura cerebral acumulativa?

—Aquest és un tema molt complicat perquè implica un problema d'educació a llarg termini, de tendències primàries contra reflexió. La contradicció és entre l'estructura profunda humana i les necessitats noves sorgides del progrés, de la cultura, de la tecnologia, que no són òbvies evolutivament, biològicament. És una lluita neocòrtex-paleocòrtex, de necessitats culturals contra instint biològic. L'instint biològic és atresorar, guardar, tenir sucre. ¿Però la cultura, la lògica política i social poden arribar a enfrontar-se a la lògica biològica? Aquest és el problema de fons. Cap economista diria que està d'acord amb el decreixement, perquè el nucli mateix de l'economia és créixer. Però avui en dia el creixement té uns costos.

—Llavors el decreixement seria «antibiòtic»...

—És una opció profundament cultural.

—Diu l'economista J. Gray (a *Contra el progreso y otras ilusiones*) que els pensadors de la Il·lustració no imaginaven que la vida humana es podria tornar més salvatge i irracional fins i tot paral·lelament a l'acceleració dels avenços científics...

—Això no és cert; Gray sap molt poca cosa sobre les Llums, o potser confon la Il·lustració amb l'obra de Voltaire, que és una part de la Il·lustració però no tota. Tant Rousseau com Diderot eren perfectament conscients que en l'home hi ha una tendència a la curiositat, a la recerca, a la xafarderia, digueu-ne com us sembli, i que mal administrada pot ser perillosa per autodestructiva. Rousseau va ser el primer a dir que el naixement de la misèria moral anava de bracet amb l'aparició de la propietat privada; i Diderot tenia una impressionant curiositat per tot allò que és monstruós i desproporcionat, perquè trobava en els monstres, és a dir, en tot el que fos exagerat i brutal, una síntesi entre el sublim i el miserable. Els il·lus-

ELS IL·LUSTRATS NO EREN UNS BONISTES INGENUS I SABIEN QUE L'HOME POT SER MOLT MALA BÈSTIA

trats no eren uns bonistes ingenus. Havien llegit Hobbes i sabien que l'home pot ser molt mala bèstia per poc que s'ho proposi i fins i tot sense que s'ho proposi. El mateix Adam Smith, que al capdavant era professor de filosofia moral, va avisar que el creixement de l'economia era per fer augmentar la felicitat, no per engreixar els egos i les vanitats d'una classe possedora.

LA CIÈNCIA I EL PROGRÉS TENEN MÉS DE MÀGIA QUE DE RELIGIÓ

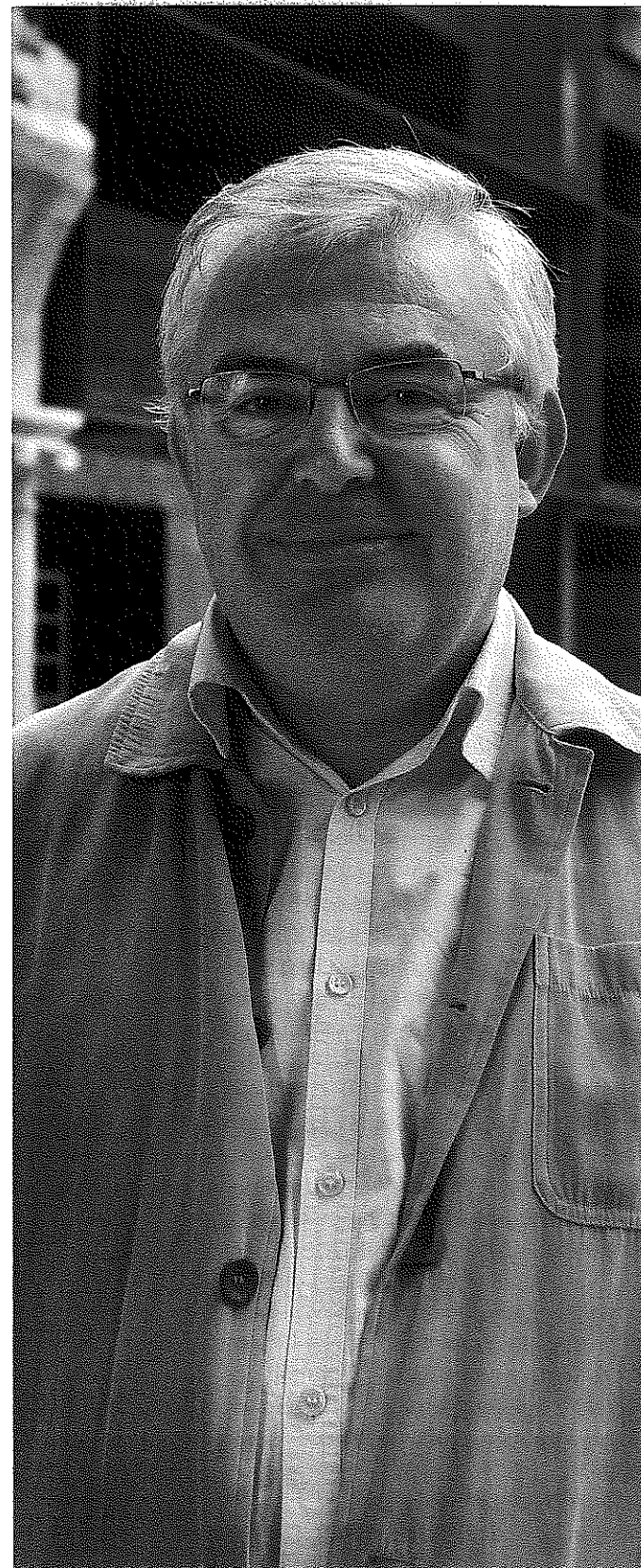
—¿Els il·lustrats sempre havien associat el progrés a la felicitat...?

—Adam Smith parlava de l'oferta i la demanda sempre «en condicions ideals». I això vol dir que ell ja sabia que les condicions no eren les reals. El mateix Amartya Sen, Premi Nobel d'Economia, ja explica que a Adam Smith li van tergiversar el que va dir. Economia i ètica estan molt vinculades: si no hi ha una bona economia, la conducta humana falla; i això Smith ho sabia perfectament.

El progrés funciona sobre dues potes, no sobre una: el progrés tècnic està fet perquè la gent sigui més feliç. Aristòtil explica clarament que la felicitat és la conseqüència d'un acte: som feliços fent una cosa o l'altra. Ser feliç és la conseqüència de fer una cosa que ens agrada. Per això l'economia ètica és un tema molt important. L'economia, per Adam Smith, era la realització de la pràctica de l'ètica, no era aconseguir que unes empreses determinades tinguessin més beneficis. Per això Smith deia que en una economia ben organitzada hi ha d'haver un salari mínim i que no es pot desregularitzar de qualsevol manera. Tot i que això sembla que ho han oblidat alguns neoliberals d'avui. La tècnica no pot ser un monstre Leviathan. Jo no conec cap il·lustrat que defensés el progrés i la tecnologia sense mediació política o sense càlcul de conseqüències. Dissortadament, per influència de la primera generació de l'Escola de Frankfurt (Horkheimer i Adorno) sembla que per als il·lustrats el progrés era valuós per si mateix, tesi que ells mai no van mantenir.

—¿Estem potenciant el progrés científic en detriment del progrés moral?

—Segurament aquest seria el dictamen més adient. Coses boniques, quan creixen massa, es tornen monstruoses. És un problema d'escala. Una cosa és defensar el creixement amb arguments voltairians quan al món hi vivien mil cinc-cents milions de persones amb una despesa trenta o quaranta cops inferior a l'actual, i una altra, molt diferent, fer-ho quan al món hi ha sis mil milions d'humans i tots volen viure com els formalment odiats i decadents, però megaenvejats, ciutadans de l'occident liberal.

**9 ECONOMIA I ÈTICA
ESTAN MOLT VINCULADES:
SI NO HI HA UNA BONA
ECONOMIA, LA CONDUCTA
HUMANA FALLA**

—*¿La ciència i el progrés són ara les religions d'aquest occident?*

—La ciència i el progrés tenen més de màgia que de religió. En la màgia el creient s'imagina que pot obligar la divinitat a fer el que ell vol i en la religió hom se sotmet confiadament a déu però no se l'obliga, sinó que se li demana, se li prega. Em sembla que avui encara domina una consciència màgica amb relació a la tècnica, el ciutadà mitjà creu que podem «obligar-la» i no s'adona que en realitat funciona allò que Jacques Ellul anomenava «sistema tècnic». En altres paraules, que l'única llei interna de la tecnologia és l'eficàcia. Aconseguir més treball amb menys despesa energètica és el dogma bàsic. D'això se'n diu racionalitzar; però s'acaben posant mitjans racionals per aconseguir finalitats irracionals. No cal que digui que estic a favor del progrés i que m'he passat més d'un quart de segle llegint els il·lustrats, traduint-los i editant-los. Però la idea de progrés estava clarament orientada a la producció de felicitat. El progrés econòmic era una via a l'autonomia moral i evitava la submissió. Fins i tot quan Voltaire parla del «superflu, allò tan necessari» està dient que en una societat de pocs mitjans materials el que hi ha és superstició religiosa i misèria moral. Quan la gent té justícia no necessita caritat. I això és intrínsecament bo. El fatal és tornar, com volen els «teocons» americans, a una societat basada en la submissió al poder. Sigui al poder polític, al poder religiós o al poder tecnològic.

—*¿Fins a quin punt es podrà «obligar» la tècnica, doncs?*

—No ens adonem de fins a quin punt el que nosaltres podem desitjar està tecnològicament determinat o condicionat. Avui m'ha despertat el despertador, m'he dutxat, he pres un cafè i he agafat el tren: sense tècnica no ho hauria pogut fer res d'això. La tècnica governa la nostra vida. El que passa és que tenim la idea màgica que som nosaltres, els qui podem governar-la. La tècnica es governa pel seu propi logos, per la seva pròpia racionalitat, i la racionalitat de la tècnica és l'eficàcia. ¿Quina màquina és la millor? Doncs la que produeix més treball amb menys energia. Fixa't que utilitzem la tecnologia com a metàfora per referir-nos

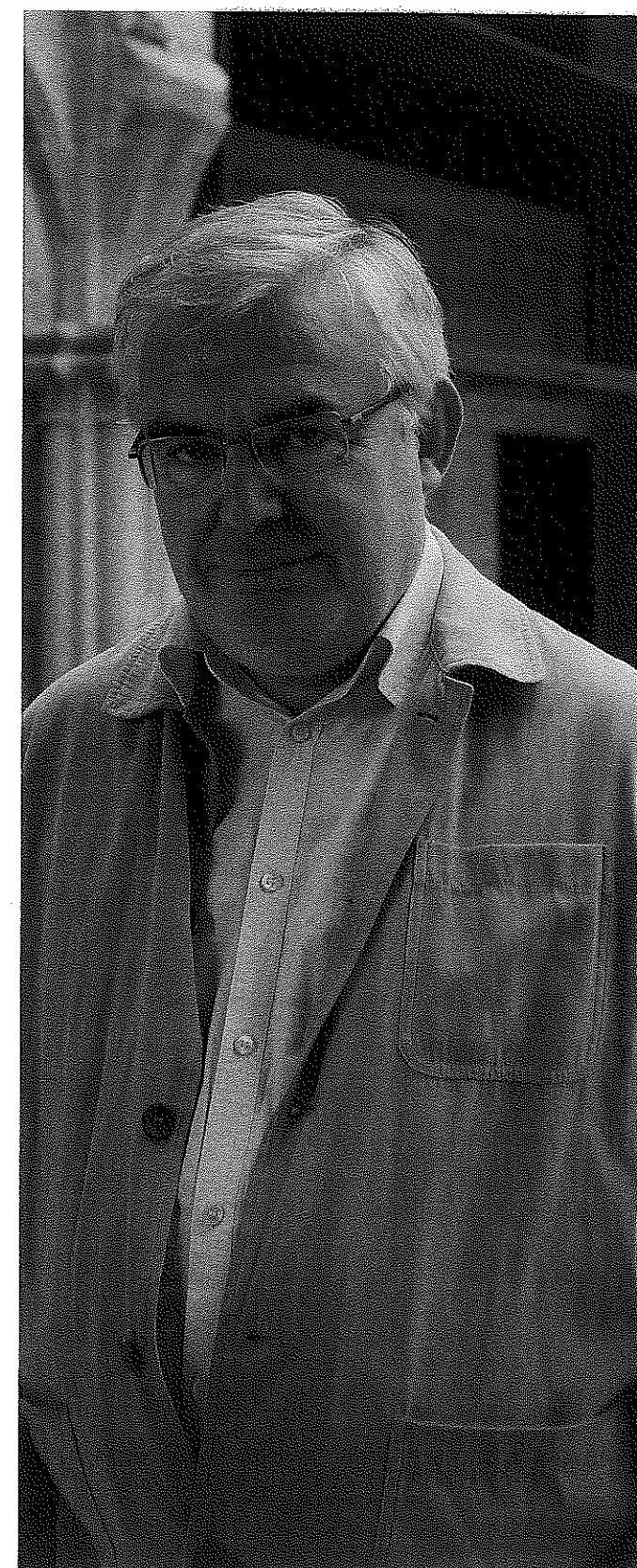
als humans. Quan algú fa la seva feina ben feta diem que és eficaç. Eficàcia és una característica de les màquines. Quan diem que hem de canviar la manera de pensar diem que hem de canviar el xip. ¿Per què? Perquè donem per sobreentès que hi ha un món ideal, que és el de la tècnica. Des que Descartes decideix i explica que el cos és una màquina, el centre d'atenció és l'eficàcia d'aquesta màquina. I nosaltres ja depenem d'una metàfora que no és de la natura, sinó de la tècnica. Qualsevol desig nostre és un desig tecnològic; no podem desitjar res que no ho sigui. La imatge que tenim de la naturalesa és la imatge passada per la il·lusió de la tècnica.

—*I això ens n'aparta, de la natura...*

—L'home hi viuria fatal, a la natura. Al món queden potser 150.000 ximpanzés i hi ha 6.000 milions d'humans. Els ximpanzés i nosaltres tenim un tres per cent de diferència genètica... És incomprendible que hi hagi tants humans i tan pocs ximpanzés. Ha hagut de passar alguna cosa perquè els homes hagin tingut èxit. I això s'ha aconseguit destruint la naturalesa i humanitzant la natura. L'home és l'únic animal que viu a tots els climes del planeta, perquè té la tècnica. Amb aquest petit percentatge de diferència genètica, els humans triomfen brutalment i els ximpanzés no. ¿Què ha passat aquí? Doncs el llenguatge, que pot permetre realitzar una tecnologia. I si arribem a viure al pol nord és perquè tenim la tecnologia. Hi ha tecnologies no-occidentals però no hi ha humans no tecnològics. Per sobreviure al mig del desert del Sàhara cal tenir la tecnologia profundíssima. Un humà no tecnològic no sobreviuria en un entorn hostil...

—*El que passa és que hem portat aquesta tecnologia a un extrem...*

—El que passa és que avui en dia la tècnica té un nivell d'eficàcia brutal. Mira, l'home té *n* dimensions. Quantes són, no ho sabrem mai: la poètica, l'eròtica, la sensual, l'afectiva... i la tecnològica. El problema és que s'han convertit les *n* dimensions de l'home en una de sola, que és la tecnològica. És molt curiós que tots els iniciadors de la crítica a la tecnologia siguin profundament religiosos: Ellul és protestant, Hans Jonas és jueu... ¿Per què? Doncs perquè aquesta gent saben que el sagrat està essent ocupat per la tècnica. I adverteixen que en el nucli hi ha un misteri i que cal anar amb compte perquè podem fer malbé aquest misteri. ¿Això és ser racionalista? No, això és plantejar una nova racionalitat.

—El preu que haurem de pagar serà la destrucció de la matèria primera que estem fent servir per aplicar-hi la tecnologia, és a dir, la natura...

—Hi ha alguns ecologistes que són partidaris que al final peti tot i que pensen que el petit nucli que sobreviurà n'haurà après i ho farà tot diferent... Hans Jonas, al final de la seva vida, anava per aquí. A mi em sembla que el pitjor de l'ecologisme és el tremendisme. La natura té una gran capacitat d'adaptació i els humans també. La qüestió és si hem arribat a un nivell en què 6.000 milions d'humans són un pes excessiu...

—Malthus deia que la guerra i la fam eren les úniques solucions per a aquesta superpoblació...

—Sí, això és el que diu el malthusianisme. Però és clar, els humans tenen una capacitat adaptativa tremenda. La tecnologia ha produït molts més aliments (la pregunta és a quin preu). És clar, quan parlen Vol-

taire, Rousseau i Diderot al món hi ha 1.000 milions d'habitants. Això ho canvia molt...

—Aquests pensadors van parlar catastròficament de les futures conseqüències de la superpoblació humana... ¿Què pensarien si veiessin que ara la longevitat s'estira pertot arreu i la població augmenta a passos de gegant?

—Quasi tots els il·lustrats pensaven que el futur seria millor i eren, fins i tot, utopistes. Potser només Diderot al *Suplement al viatge de Bougainville* va ser pessimista sobre el sentit i l'orientació del progrés. Dissortadament només quatre bojos llegim gent com Sébastien Mercier, que va escriure *L'any 2440*, un llibre divertidíssim, que li van prohibir a la seva època i que, per cert, és un cant magnífic a la tecnologia alliberadora. Malthus defensava que es tractava d'una hipòtesi preventiva, una mena de principi de precaució. I llegit així no és incorrecte. Caldria que la ciutadania

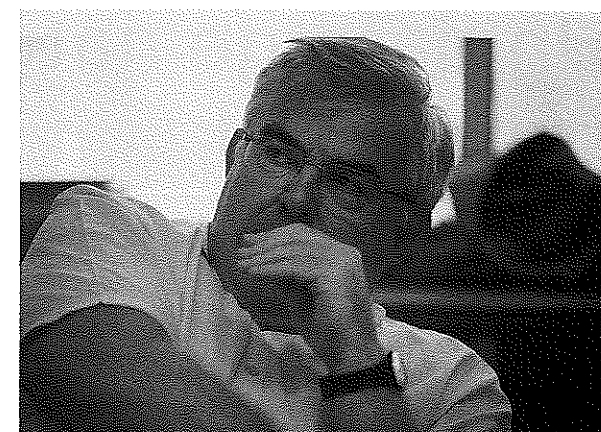
EN UNA SOCIETAT DEMOCRÀTICA HI HA D'HAVER LA MÍNIMA SEPARACIÓ POSSIBLE ENTRE CIUTADANIA I PODER POLÍTIC

conegués obres contemporànies de neomalthusians com Jared Diamond (*Col·lapse*), Derrick Jensen (*Endgame* o les entrevistes de *Listening to the land*) i fins i tot el neoprimitivista Fredy Perlman (*Contra Leviathan*). M'és igual si de vegades són una mica demagogs, l'important és el camí que obren. Però en aquest país l'acadèmia porta un retard de segles i els activistes, a part de ser pocs, viuen de tòpics estatistes i antiliberals del 68. En tot cas, adoptar mesures de càlcul racional com la contenció del creixement demogràfic, l'augment d'impostos sobre el carburant o avançar cap a una dieta vegetariana, no costaria gaire en comparació amb els beneficis a curt termini per a l'ambient i per a la felicitat del màxim nombre de persones.

—¿Hem sobrepassat el punt de no-retorn en el desequilibri home-natura? ¿O hi som a temps encara de refer-ho amb propostes com la del decreixement sostenible del romanès Georgescu-Roegen?

—No em sento capaç de respondre aquesta qüestió, ni conec prou l'obra de Georgescu-Roegen. En termes de responsabilitat moral l'important no és fer el bé, i encara té pitjors conseqüències pretendre «anar de bo». Això resulta d'una ingenuïtat insuportable. Em conformo amb una formulació negativa: *primum non nocere*. «Primer que tot no fer mal». El decreixement em sembla un objectiu important a vint o trenta anys vista. Com a liberal no m'agrada el dirigisme però és clar que m'agrada saber que s'avança en bona direcció. Per ara cal insistir en la racionalització i la millora de l'eficàcia energètica de les renovables, per exemple, mentre s'assumeix una tasca didàctica i quasi missional. Obrir una campanya purament informativa sobre el que significa el malbaratament de benzina en les curses de Fórmula 1 i exigir que les televisions deixin de fer publicitat d'aquest ecocidi em semblaria molt útil. Webs com *decreixement.net* fan una bona feina, perquè dissortadament l'únic partit parlamentari que diu ser ecologista el dirigeixen uns cursis...

—La solució a l'anunciada i profètica destrucció del nostre món, ¿la tenim els ciutadans o és una tasca que s'ha de fer des de l'alta macroestructura politicoeconòmica?

ALGUNES OBRES DE RAMON ALCOBERRO

A part de la seva pàgina web www.alcoberro.info i del seu blog blog.alcoberro.info, podeu llegir Ramon Alcoberro als seus articles, edicions, col·laboracions i traduccions, que trobareu detallats al mateix web. Aquí us oferim una mostra d'alguns dels seus llibres publicats.

- *L'home que mira*. Valls: Cossetània, 2007.
- *Epicur: una filosofia moral*. Santa Coloma de Gramenet: Grup de Filosofia del Casal del Mestre, 2001.
- *Expulsats del Paradís. De Kronen a Jasp*. Barcelona: Thassàlia, 1995.
- *Contra Josep Pla*. Barcelona: Barcanova, 1993.
- *La Filosofia de la Il·lustració*. Barcelona: Barcanova, 1992.
- *Moments crítics*. Barcelona: El Llamp, 1987.
- *El desordre cívica*. Barcelona: El Llamp, 1983.

—Torno a Ellul quan deia que vivim com «sonàmbuls de la tecnologia». Em sembla una frase molt descriptiva del que passa ara mateix. Però Ellul era llibertari i antiutilitarista i en aquestes dues opcions s'equivocava. El liberalisme és més pessimista sobre la naturalesa humana que no pas el moviment llibertari, però em sembla que històricament l'ha encertat més. I l'utilitarisme dona bones eines de càlcul racional. No sé qui ha de fer què, però en una societat democràtica hi ha d'haver la mínima separació possible entre ciutadania i poder polític. Per tant, m'és igual qui comenci a propugnar un pensament diferent. No me'n refio de l'Estat perquè no sóc dirigista, però ara com ara fora de l'Estat es pot fer molt poca cosa pel canvi social. ■